

УДК 94:355.3(497.2)"1914/1918"(093.2)

COBISS.SR-ID 282290444

Доц. др Иван Петров
Југозападни универзитет
Благоевград (Бугарска)
е-mail: ivan_m_petrov@yahoo.com

БУГАРСКА ВОЈСКА У ВРЕМЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914–1918)

АПСТРАКТ: У чланку су приказане промене кроз које је прошла бугарска армија у периоду од 1914. до 1918. године. Трансформација бугарске армије представљала је континуирани процес чији је циљ било прилагођавање војника савременим захтевима за вођење ратних операција. Посебно су истакнута два тренда у променама које су захватиле бугарску војску: смањење формације услед недостатка људства и јачање ватрене моћи увођењем већег броја аутоматских оруђа и савремене артиљерије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: пешадија, дивизија, бригада, пук, артиљерија, коњица, санитар, пушка, митраљез, минобацач

Након завршетка Другог балканског рата бугарска војска је демобилисана. Почетком 1914. године бројно стање армије сведено је на приближно оно какво је било пред мобилизацију 1912. године. Мирнодопски састав оружаних снага чиниле су три армије, 10 пешадијских дивизија, једна дивизија у формирању, 20 пешадијских бригада, 40 пешадијских пукова, 19 артиљеријских пукова, 11 коњичких пукова, пет инжењеријских батаљона, један железнички ба-

таљон, један телеграфски батаљон и један технички батаљон.¹ Свеукупно у миру је у војсци било 5.220 официра и 80.079 подофицира и војника. На основу искустава стечених у балканским ратовима извршене су организационе промене у ратној формацији војске, од којих су најважније реорганизација пешадијских пукова и прелазак са четворне на тројну формацију батаљона, формирање етапних пукова (по један за сваку армију и дивизију), изградња позадинских база, реорганизација два артиљеријска пука из сваке дивизије и њихово претварање у бригаду. Поред тога, од 11 коњичких пукова формирана је дивизија састава осам коњичких пукова, док су остала три послужила као армијски коњички путеви.² За потребе коњице формиран је и један дивизион коњичке артиљерије. Наоружање и ратна техника у армији значајно су се истрошили у балканским ратовима, али и резерве муниције за разне врсте наоружања биле су утрошене у великој мери. У складу са свежим ратним искуством вршене су измене у стројевим правилима пешадије и специјалних родова војске, као и у упутствима за извођење обуке, инструкцијама и другим документима који су се односили на рад војне администрације. Организовани су и курсеви за официрски кор ради анализе најновијих ратних искустава. Ради обнављања војних знања и практичних вештина, у току 1914–1915. године кроз додатну тромесечну обуку прошло је 14 годишта подофицира и војника (укупно 233.603 човека).³ Кренуло се постепено и са заменом спорометне артиљерије брзометном, набавкама муниције, пушака и карабина *манлихер*, тешких митраљеза, коња и друге опреме. Процес преоружања текао је споро због недостатка средстава и велике заузетости војних индустрија Немачке и Аустроугарске, одакле се опрема набављала, испорукама за сопствене трупе.

Са избијањем Првог светског рата припрема оружаних снага за рат се убрзава, упркос чињеници да је Бугарска прогласила неутралност. Крајем 1914. године пешадијске дивизије попуњене су новим батаљонима, батеријама и ескадронима. У сваком пуку тројне формације формиран је и четврти батаљон од две чете, док су митраљески водови прерасли у получете.

У сваком коњичком ескадрону тројне формације додатно су формиран и четврти ескадрон, те један митраљески и један пионирски вод. Нове јединице формирају се и у артиљерији, морнари-

¹ В. Крапчански, Г. Христов, Д. Вџелов, И. Скачоков, *Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944 г.* (София: 1961), 104.

² Исто, 104.

³ *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 282.

ци, инжењерији и вези. У вези са предузетим мерама мирнодопско бројно стање армије повећано је за 17.000 људи у односу на оно из 1912. године.

У официрском кору постојао је мањак од 1.265 људи у односу на предвиђену мирнодопску формацију. Ситуација је била још тежа са попуном ратне формације, за коју је недостајало 6.383 официра, 15.966 подофицира и 174.076 војника.

Због различитих одлагања извршења војне обавезе, било је 231.572 људи старости од 20 до 40 година који нису одслужили војни рок, али су били способни за војну службу (они су чинили чак 61% од бројног стања постојећег резервног састава).⁴

То је у току 1915. године условило доношење *Закона о војној обуци за оне који нису служили у кадру из разних разлога*. Због кратког рока који је протекао до уласка Бугарске у рат, обука тих 231.572 људи није успела да се изведе до краја.

Слабо се стајало и са наоружањем и материјално-техничком опремаљеношћу војске. Пред сам почетак борбених дејстава број брзометних артиљеријских оруђа повећан је два пута у односу на стање из времена балканских ратова. Од укупног броја од 1.211 артиљеријских оруђа различитих типова и калибара 1/3, или 418 топова, били су спорометни. Највећи број оруђа био је истрошен, док се у просеку располагало са по 500 граната на цев.

Постојао је такође и мањак пешадијског наоружања. Од потребних 521.509 пушака располагало се са 372.603, док је недостајало 148.906 (око 28%). Недостајало је и доста технике потребне за одржавање везе.

Озбиљних недостатака било је и у организацији позадине. Изузетно велики мањак постојао је у одећној спреми. Недостајало је 35% шињела, 32% копорана, 39% панталона, 27% рубља и 43% чизама. Армија није имала ни неопходне ускладиштене резерве. Коришћена превозна средства за снабдевање и евакуацију с воловском и бивољском вучом била су због велике несташнице коња мање ефикасна, а поред тога ни њих није било у довољном броју.⁵ Када су у питању морнарица и ваздухопловство, до уласка Бугарске у рат у њихов састав није ушло ниједно ново средство.

Бугарски војни санитет ушао је у рат са значајним кадровским проблемима. Крајем 1914. године Бугарска је располагала са 728 лекара, 275 апотекара, 115 апотекарских помоћника, 468 болничара и 326 бабица. Само за попуну дивизијских санитета било је потребно

⁴ Исто, 282.

⁵ Исто, 285.

600 лекара, за позадинске установе 250 лекара и њих око 300 за унутрашњост земље. Исказане потребе могле су да се задовоље тек са 60–65%. То је довело до потребе да се под заставу позову сви студенти медицине са завршеним седмим семестром, који су делимично ублажили недостатак свршених лекара. Дозвољен је и пријем лекара страних држављана, укупно њих између 100 и 150, по уговору за службу у армији (у локалним војним болницама). Студенти медицине који су одслушали четири семестра били су болничари, а они са завршених четири до седам семестара санитетски подофицири. За разлику од балканских ратова 1912–1913. године проблеми са снабдевањем санитетским материјалом решени су успешно. Обезбеђена су финансијска средства, како преко кредитних линија, које су одобрене Министарству војном, тако и кроз бугарски Црвени крст или од становништва преко народних санитарних комисија.⁶

У време мобилизације бугарске војске, септембра 1915. у свакој пешадијској дивизији формирана је по једна дивизијска амбуланта од три одељења (према броју бригада), или укупно 11 дивизијских амбуланти, од којих десет са по три одељења и једна са два одељења. У сваком амбулантном одељењу постављена су два лекара, или у свим дивизијским амбулантама укупно 64 лекара. На самом почетку рата у дивизијским амбулантама било је укупно 64 лекара, 11 апотекара, 22 официра, 11 чиновника, 11 свештеника, 21 поднаредник итд.⁷ Нешто касније су формиране и амбуланте са по два одељења и одговарајућим кадром и за Комбиновану и Брдску дивизију и за Беломорску одбрану. У свакој дивизијској амбуланти постављен је и по један хирург⁸. За сваку пешадијску дивизију формирано је шест пољских и две резервне болнице, изузев 10. дивизије, која је располагала са само четири пољске и две резервне болнице. Због чињенице да је 11. дивизија формирана касније, за њу нису одраније биле припремљене пољске и резервне болнице. Да би се решио проблем медицинског збрињавања у тој дивизији, из 1, 2, 8. и 9. дивизије издвојена је по једна пољска болница и придодата 11. дивизији. Од те четири пољске болнице једна је претворена у дивизијску амбуланту 11. дивизије, а три друге наставиле су да функционишу као и до тада. Резервне болнице у саставу те дивизије нису формиране. У време мобилизације укупно је формирано 57 пољских и 20 резервних болница. Пољске болнице имале су капацитет од по 200 кревета, а резервне болнице од по 300 кревета, или укупно 17.400 кревета. За инфективне болести прилагођено је 19 пољских

⁶ *Военната логистика в България 1878–1945* (София: 2004), 132–133.

⁷ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 1.

⁸ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 1.

болница са 3.800 кревета, а осталих 13.600 кревета били су предвиђени за смештај рањеника и оболелих од осталих болести.⁹ На сваку дивизију долазила је по једна пољска болница и једна резервна болница специјално намењена за збрињавање рањеника, са по једним хирургом и две пољске болнице специјализоване за инфективне болести, у којима су радили бактериолог специјалиста и хемичар и које су биле опремљене покретним бактериолошким и хемијским лабораторијама. Након завршетка мобилизације у пољским болницама било је 114 лекара, 57 апотекара, 57 официра, 57 чиновника, 57 свештеника, 57 санитарских подофицира итд.¹⁰ У резервним болницама било је 60 лекара, 20 апотекара, 20 официра, 10 зубара, 20 чиновника, 20 свештеника, 20 санитарских подофицира итд.¹¹ Због велике потребе за лекарима резервне болнице су у току рата остајале са свега по два лекара.

Осим поменутих болница, на почетку мобилизације за сваку од три армије формиране су по две етапне армијске болнице са по 500 кревета и по једна евакуационо-дистрибутивна болница са 1.000 кревета, или укупно у три армије шест етапних армијских болница и три евакуационо-дистрибутивне болнице са 6.000 кревета. На почетку рата у њима је било 57 лекара, 18 апотекара, девет официра, девет зубара, девет чиновника, 12 санитарских подофицира итд.¹²

У току рата, због потребе за лекарима за цивилне болнице у земљи, за новоформирене болнице на новоприсаједињеним територијама, као и за новоформиране јединице, број лекара у етапним армијским болницама смањен је са пет на три, а у евакуационо-дистрибутивним са девет на пет. Са формирањем 4. армије формиране су и две нове етапне армијске болнице.

Са уласком Бугарске у рат у Софији је отворено пет болница са по 1.000 кревета и 10 болница са по 500 кревета, или укупно 15 болница са 10.000 кревета, а у осталим деловима земље још шест болница са по 500 кревета, осам болница са по 300 кревета и девет болница са по 100 кревета, или укупно 23 болнице са 6.300 кревета. У унутрашњости Бугарске било је укупно 16.300 кревета. Касније је број болница додатно повећан, што је довело и до повећања броја болесничких постеља. У Софији је број болница нарастао на 16 са 18.000 кревета, док се укупан број болница у осталим деловима земље повећао на 42 са 33.000 кревата. Тако је укупан број болница у

⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 1 гръб.

¹⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 2.

¹¹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 2.

¹² ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 2-2 гръб.

Бугарској достигао цифру од 58, са укупно 51.000 болесничких постеља.¹³

Медицинску помоћ бугарској војсци и цивилном становништву пружале су и четири иностране медицинске мисије: мисија аустријског Црвеног крста, са три групе особља која се старала о 1.000 болесничких постеља, мисија мађарског Црвеног крста са две групе особља о 500 болесничких постеља, а мисија аустријског „Малтешког витешког реда“ бринула се за око 250 болесничких кревета. Немачка санитетска мисија са пет група особља старала се о између 3.700 и 3.900 постеља. Иностране санитетске мисије бринуле су укупно о између 5.000 и 5.500 болесничких постеља у бугарским сталним војним болницама.¹⁴

У току мобилизације при свакој дивизији формирана је по једна санитетска транспортна колона од по 200 обичних воловских кола, као и три армијска санитетска воза. Касније су формирана санитетска ауто-одељења – по једно за сваку армију, свако са по 24 санитетска аутомобила, као и још три санитетска воза. На самом почетку рата бугарски Црвени крст такође је послао један санитетски воз, а након тога још два. Немачка и Аустроугарска такође су послале по један санитетски воз као помоћ бугарској армији.¹⁵ Са таквом организацијом санитета бугарска армија учествовала је у борбеним дејствима у току 1915–1916. године.

Након извршене мобилизације бугарска пешадијска дивизија састојала се од три пешадијске бригаде од по два пешадијска пука у свакој, или све заједно шест пешадијских пукова, једне артиљеријске бригаде од два артиљеријска пука и једног брдског артиљеријског одељења. Пешадија је била наоружана пушкама *манлихер* М 1895. Код тешких митраљеза система *максим-шпандау* М 07 и М 09, којима је била наоружана пешадија и којих је било 248, постојао је мањак од 52 у односу на прописану формацију. Мобилисане пешадијске дивизије имале су 42.000 људи и својим бројним стањем одговарале корпусима у армијама развијених земаља. Њима је било веома тешко командовати и управљати и нису пружале могућност потчињеним јединицама из њиховог састава да самостално изводе борбена дејства због недостатка позадинских органа за снабдевање храном и муницијом, органа који су постојали само на дивизијском нивоу.

Крајем септембра 1915. године у бугарској армији било је 15.908 официра и 600.772 подофицира и војника. На официрским

¹³ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 2грљб.

¹⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 2грљб-3.

¹⁵ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1548, л. 3-3грљб.

дужностима налазило се 28% лица без официјерског звања, или 4.545 њих (лекари, инжењери, финансијски чиновници, судије итд), док се 19.224 резервна официра нису јавила на дужност у јединицама. У састав флоте ушло је 1.545 резервиста, док се њих 218 није јавило на дужност.

Након мобилизације јачина бугарске војске износила је 240 пешадијских батаљона, 243 батерије и 53 ескадрона.¹⁶ Била је подељена у три армије. Прву армију чиниле су 1, 6, 8. и 9. пешадијска дивизија и 1. коњичка бригада (95 пешадијских батаљона, четири пионирска батаљона, 16 ескадрона, 422 оруђа и 108 митраљеза). Укупно бројно стање износило је 195.820 људи. Овој армији придодато је и свих пет постојећих бугарских авиона.¹⁷

У саставу 2. армије налазиле су се 3. и 7. пешадијска дивизија и Коњичка дивизија (укупно 48 пешадијских батаљона, 18 ескадрона, 182 оруђа и 52 митраљеза). Укупно бројно стање износило је 99.494 човека.¹⁸

Трећу армију чиниле су 4. и 5. пешадијска дивизија и 3. коњичка бригада (укупно 44 батаљона пешадије, 44 батерије и 10 ескадрона), гарнизони Лом, Орјахово, Гиген, Сомовит, Никопол, Свиштов, Разград и Бургас, као и утврђени логори Видин, Русе, Шумен и Варна.¹⁹

У новембру 1915. године, од јединица у гарнизонима Лом, Орјахово, Гиген, Никопол, Сомовит, Видин, три кадровска пука, једног дивизиона брзометне артиљерије и 7. коњичког пука, формирана је Комбинована дивизија са штабом у Плевену.²⁰

У бугарској армији је у току 1916. године, у складу са искуствима из ратних дејстава, започела нова реорганизација. У пешадијским пуковима формирана је још по једна митраљеска чета, а у утврђеним логорима по једно рефлекторско одељење са по два рефлектора од 90 см.

Од 10 кадровских пукова у дивизијским инспекцијским областима и од њихових допунских батаљона формирана су три пешадијска пука који су ушли у састав Комбиноване 12. дивизије. Десет етапних пукова из дивизијских области искоришћени су за попуну

¹⁶ *Българската армия ...*, 285–286.

¹⁷ *Българската армия в Първата световна война 1915–1918* (София: 1995), 124. *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 285.

¹⁸ *Българската армия в Първата световна война 1915–1918* (София: 1995),

37. *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 286.

¹⁹ *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 286.

²⁰ *Исто*, 286.

губитака у борбеним јединицама.²¹ Ради попуне недостатка официра у трупи у Скопљу је отворена школа за резервне официре. Она је заједно са школом за резервне официре у Књажеву и Војном академијом у Софији представљала основу за попуну официрског кора. Војна академија је у три године (1916–1918) дала армији 1.115 официра, а школа резервних официра 5.450 резервних официра. Ради попуне недостатка санитарних стручњака и ветеринара у службу је по уговору примљено 150 санитараца и 50 ветеринара страних држављана. Осим тога, студенти медицине који су завршили осам семестара постављени су на официрске дужности.²²

У артиљерији су у фебруару 1916. године формиране две нове артиљеријске бригаде за 11. и 12. пешадијску дивизију. Организационе промене у артиљерији подразумевале су и преоружање, чији је циљ био замена старих спорометних оруђа новим брзометним. Оно је започело фебруара 1916. и вршено је на рачун заплењених противничких (углавном српских) и новонабављених оруђа из Немачке и Аустроугарске.²³

У коњици је током 1916. године увећан број коњичких пукова и формиране су нове бригаде. То је довело до формирања 2. коњичке дивизије у марту 1916. године и да се у оним коњичким пуковима који су постојали од почетка рата формира по један тешки митраљески ескадрон.²⁴

До промена је дошло и у инжењерији. Поред постојећег понтоњирског батаљона, у априлу 1916. године формиран је још један. Уз постојећи железнички батаљон, формирана су још два, као и један за одржавање и изградњу пруга. Поред тог, у октобру 1916. године формиран је и минобацачки батаљон,²⁵ који се састојао од три минобацачке чете и једне паркове получете са 18 средњих и 30 лаких минобацача. Управо тада је формиран и први Јуришни батаљон, који се састојао од две јуришне и једне митраљеске чете, једне артиљеријске батерије, минобацачког одељења, одељења бацача пламена и других мањих јединица. Јуришни батаљон је укупно располагао са четири артиљеријска оруђа, осам минобацача, шест митраљеза и четири бацача пламена.²⁶ У Скопљу је 6. новембра 1916. почело формирање брдске дивизије са три брдска пука од по три батаљона,

²¹ *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 292, 295.

²² *Кратък обзор...*, 113–114.

²³ *Българската армия...*, 292, 295.

²⁴ *Исто*, 292.

²⁵ *Исто*, 292. *Българската армия в Първата световна война 1915–1918 г.* (София: 1995), 91.

²⁶ И. Криворов, *Българската военна стратегия през Първата световна война*. ВИСБ, 1998, кн. 1, 129.

једним брдским артиљеријским пуком, пионирским батљоном и службама. У лето 1917. године дивизија је запосела одбрамбене положаје у долини реке Вардар.

У току 1917. године наставило се са променама у армији. Реорганизовани су пешадијски пукови. Од априла се прешло на тројну формацију. Од четвртих батаљона и допунских делова формирано је девет нових пукова (од. рб. 80 до 88). Организационе промене захватиле су и милицијске пукове, од којих је део такође прешао на тројну формацију. То је такође допринело повећању броја јединица. У позадини фронта формирани су комбиновани батаљони и различите школе за обуку регрута из допунских батаљона пре њиховог распоређивања у борбене јединице.

У новембру 1917. године формирана је и 4. армија, у чији су састав ушле 10. пешадијска дивизија, Беломорска одбрана и 2. коњичка дивизија.

До краја 1917. године набављени су и нови тешки митраљеви за потребе позицијске одбране. Заједно са заробљеним митраљезима, они су у потпуности задовољили потребе трупа. У марту и децембру 1917. године у пешадијским пуковима формиране су још по две митраљеске чете (са по осам тешких митраљеза), тзв. позицијске. Рачунајући и њих, у пуку је било укупно четири митраљеске чете.²⁷

Од маја 1917. године, уместо пуковских минобацачких одреда, развијена је по једна лака минобацачка чета (три вода са по четири минобацача). У пешадијским пуковима су формирана и бомбашка одељења, а по потреби и јуришни одреди, док су неки водови наоружани и рововским оруђима.²⁸

Значајне измене претрпела је и артиљерија. Повећан је број брдских оруђа и хаубица. У мају је формиран 4, а крајем године и 5. тешки артиљеријски пук за потребе контрабатирања. Заједно с тим реорганизован је и преименован већи број артиљеријских јединица и образовани су допунски пукови. Позициона артиљерија је формирана и код Беломорске одбране. Поред тога настављен је процес замене спорометних оруђа брзометним. Ради побољшања снабдевања муницијом формиране су и товарне муницијске колоне.²⁹ Ради побољшања прецизности употребе ватре, у октобру 1917. године за командире батерија и одељења формирана је официрска артиље-

²⁷ Българската армия 1877–1919 (София: 1988), 294–295.

²⁸ Исто, 295

²⁹ Исто, 295.

ријска школа гађања. У истом периоду формирана је и стална пешадијска подофицирска школа.³⁰

У инжењерији је формиран 3. жељезнички батаљон и четири ауто-чете. Код Комбиноване дивизије и Беломорске одбране формиран је по један инжењеријски батаљон. Формирана је и чета за одржавање жичара и инжењеријски пук са пољским и тешким рефлекторским батаљоном.³¹ У коњици је у октобру 1917. формиран један нови пук (11).

У последњој ратној години настављене су промене у бугарској војсци чији је циљ био да се прилагоди новим условима за извођење борбених дејстава. Почетком 1918. године формирани су пукови са бројевима од 65. до 73. Као резултат тих промена и пренумерације пукова из састава Брдске дивизије, као и дела позадинских јединица, број пукова се са 40 активних и 18. резервних повећао на укупно 88.

У исто време наставило се са преоружавањем артиљерије. Од фебруара 1916. до августа 1918. године преоружане су 142 батерије: њих 50 пољским хаубицама 105 mm, девет тешким хаубицама 150 mm, пет дугим топовима 105 mm, 16 брзометним брдским топовима, 28 брзометним пољским топовима 75 mm итд. Пред крај рата бугарска војска је заједно са савезничком артиљеријом располагала са 234 лаке и 176 тешких батерија, од којих је 11 лаких и 34 тешке батерије припадало Немцима.

У коњици су од фебруара 1918. године две коњичке дивизије имале по три коњичке бригаде. И поред повећања бројног стања и искустава из балканских ратова, у њеном саставу није било пешадије нити јачих артиљеријских јединица.³²

Трансформацију су претрпели сви родови војске. На почетку рата артиљерија је у свакој дивизији реорганизована у артиљеријску бригаду, која се састојала од два брзометна артиљеријска пука и једног самосталног спорометног дивизиона. Сваки пук имао је по два дивизиона са по три батерије од по четири оруђа. Поред тога у саставу једног од два пука налазио се и један брзометни артиљеријски дивизион (три батерије од по четири оруђа). Спорометни дивизион имао је у свом саставу три батерије од по шест оруђа (укупно 18). У току рата спорометни дивизиони преоружани су заробљеним брзометним оруђима.

Код Коњичке дивизије формиран је дивизион коњичке артиљерије од две батерије са по четири оруђа (укупно осам). У органи-

³⁰ *Кратък обзор на...*, 106.

³¹ *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 296.

³² *Българската армия 1877–1919* (София: 1988), 294–296.

зационом смислу тешка артиљерија опремљена углавном старим материјалом и била је груписана у тешким артиљеријским пуковима код сваке од три армије.

У току рата набављени су и минобацачи, па је у свакој дивизији формиран минобацачки батаљон. У неким пешадијским пуковима су поред тога формиртане и лаке минобацачке чете и водови рововских топова. Тако је постепено образована пуковска артиљерија.

На почетку рата артиљерија је располагала са 240 батерија (960 оруђа), а на његовом крају са 360 батерија (1.450 оруђа) и 380 минобацача. На тај начин број оруђа у бугарској артиљерији увећао се готово двоструко, док је њена ватрена моћ вишеструко увећана, ако се има у виду чињеница да су брзометна оруђа у то време испаливала десет пута више граната од спорометних. У току рата 50 батерија било је преоружано новом техником, а 320 оруђа замењено је новим због оштећења и истрошености. До краја рата формирано је 10 нових артиљеријских пукова, од којих и један пук тешке артиљерије. У наоружање је ушло и 13 противваздушних батерија.

Пољски и брдски топови били су у већини случајева Крупови брзометни, калибра 75 mm. Један значајан део од 36 батерија калибра 75 mm брдских топова набављен је од „Шкоде“, као и батерије хаубица калибра 105 mm. Тешка артиљерија попуњена је оруђима заплењеним у Једренској тврђави. Велики посао урађен је на унапређењу снабдевања артиљерије муницијом, али се и поред тога у читавом периоду рата осећала несташица. Артиљерија је доста лоше стајала и са превозним средствима, што се нарочито осетило 1915. године. Највише проблема са превозом оруђа и муниције имала је тешка артиљерија.³³

У току рата нарочито су се развиле могућности извиђања положаја непријатељских батерија, па је увелико коришћено ослушкивање звука. За обуку стручњака за коришћење овог вида извиђања крајем 1917. и почетком 1918. године у Софији је организован тромесечни курс.³⁴

У инжењерији се у току мобилизације пет мирнодопских комбинованих батаљона развијало у 10 дивизијских пионирских батаљона – по један на сваку дивизију. У Софији је формиран и један нови 11. пионирски батаљон за 11. македонску дивизију. У односу на мирнодопско стање, инжењерија је своје капацитете увећала готово четири пута. Међутим за инжењеријске батаљоне набављено је свега 65% пешадијског наоружања предвиђеног формацијом, што је

³³ *История на българската артилерия* (София: 1977), 197–198.

³⁴ *Исто*, 215.

било недовољно и притом лошег квалитета. На почетку рата у сваком дивизијском инжењеријском парку налазило се око 1.000 лопата, 600 ашова, 400 секира, двоје кола са минско-експлозивним средствима, столарска и ковачка радионица и опрема за везу. И то све при бројном стању једне пешадијске дивизије од 45.000 људи.³⁵ По завршетку мобилизације 1. октобра 1915. године у инжењеријским јединицама оперативне војске служило је 22.186 људи, од којих 431 официр.³⁶

У току рата дошло је до структурних и организационих промена у инжењерији у два вида: кроз повећање формације и броја људи у саставу постојећих јединица и формирањем нових организационих састава.

Формација пионирских батаљона развијала се углавном на рачун минобацачких јединица које су улазиле у њихов састав. У почетку се радило о одељењима, а касније и о минобацачким четама. Почетком септембра 1918. године у бугарској армији било је већ 40 минобацачких чета опремљених са 126 средњих и 250 лаких минобацача. Формирана су још четири нова пионирска батаљона, тако да је њихов укупан број нарастао на 15. Устројена су и два специјална батаљона – јуришни (октобра 1916) и минобацачки (октобар-новембар 1916. године).³⁷

Дошло је и до реорганизације и проширења формације јединица везе у армији. Најзначајнији развој у току рата доживеле су железничке јединице. Њихово бројно стање повећано је на 9.932 лица, што је чинило готово $\frac{1}{4}$ бројног стања инжењеријских јединица оперативне војске. Развио се и војни аутомобилски транспорт. Број људства повећао се 14 пута у односу на мирнодопски период, а аутомобилски парк десет пута. У септембру 1918. године у оперативној војсци било је 23 теретна, седам путничких и четири санитарска ауто-одреда, са више од 700 аутомобила.³⁸

Рачунајући и 3.407 људи који су се налазили у јединицама, складиштима и утврђеним рејонима у позадини, 1. августа 1918. године инжењерија је достигла највеће бројно стање од 40.085 људи, који су чинили 5,25% састава читаве бугарске армије од 877.392 човека.³⁹

Бугарску коњицу је на почетку рата чинила самостална коњичка дивизија од две коњичке бригаде, једног дивизиона коњичке артиљерије, једне бициклистичке чете и радио-телеграфског одеље-

³⁵ *История на инженерните войски на България* (София: 1992), 101–102.

³⁶ *Исто*, 104.

³⁷ *Исто*, 104–105.

³⁸ *Исто*, 104.

³⁹ *Исто*, 105.

ња – све у свему 16 коњичких ескадрона, два митраљеска ескадрона, две коњичке батерије, једна бициклистичка чета, две радиотелеграфске станице и један полицијски ескадрон. Коњица је била наоружана карабинима *манлихер* и у току рата митраљезима *шварц-лозе*.

Бројно стање: 125 официра, три чиновника, 3.784 нижих чинова, 3.761 коњ, 209 кола. У току рата број коњичких дивизија повећао се на две, са по шест коњичких пукова, три пешадијска митраљеска ескадрона, једним радио-телеграфским одељењем, две бициклистичке чете, једним пешадијским батаљоном и једним коњичким артиљеријским дивизионом са 12 оруђа.⁴⁰

Бугарска авијација приликом мобилизације формирала је једно аеропланско и једно балонско одељење, као и један допунски аероплански вод. Лични састав аеропланског одељења чинило је 124 човека, од којих седам пилота и осам извиђача са пет авиона. Авиони нису били посебно наоружани и били су предвиђени за ваздушно извиђање и делимично за бомбардовање.⁴¹

У балонском одељењу било је 274 људи и један ваздушни балон типа *солун*, који је максимално могао да се подигне до висине од 500 метара.⁴²

Једини снабдевач авионима и наоружањем и муницијом за њих у време рата била је Немачка. У току рата добијено је 79 борбених авиона: 49 извиђачких коришћени су и као лаки бомбардери, 20 су били ловци, а 10 хидроавиони. Од тога је осам ловаца добијено тек крајем септембра 1918. године и нису коришћени у борбеним дејствима. Тај број авиона био је апсолутно недовољан за достизање пуне формације ваздухопловних јединица, као и за попуну губитака насталих у борби или због дуготрајне експлоатације.⁴³

У току борбених дејстава бугарско ратно ваздухопловство користило је 100 борбених и борбено-школских авиона, којим је управљало 25 пилота. Они су извели 1.296 борбених летова. Бугарски пилоти учествовали су у 67 ваздушних борби и оборили четири непријатељска ваздухоплова. Изгубљена су два извиђачка авиона у ваздуху и пет на земљи.⁴⁴

Ватром бугарске противавионске артиљерије оборено је 24 или 25 авиона, док је оштећено њих девет. Половина ових губитака нанета је противнику у последњој ратној години. Због губитка ори-

⁴⁰ Възпоменателен сборник *Епопея на българския войн*, том 1 (София: 1920), 130.

⁴¹ Й. Миланов, *Авиацията и въздухоплаването на България през войните 1912–1945. Част първа* (София: 1995), 87–88.

⁴² Исто, 91.

⁴³ Исто, 171.

⁴⁴ Д. Недялков, *История на българската военна авиация* (София: 2012), 111–112.

јентације у бугарске руке пало је пет противничких авиона, чије су посаде заробљене. Укупни противнички губици износили су 37 авиона.⁴⁵

Бројно стање бугарске војске 1. септембра 1918. године износило је 855.175 људи, што је представљало 17% од укупног броја становника земље, 34% мушке популације и 98% радноспособних мушкараца у старосној доби од 19 до 50 година. На тај начин Бугарска се према проценту мобилисаног становништва нашла на другом месту међу земљама учесницама у рату, одмах иза Француске.

На почетку рата армија је располагала са 10 пешадијских дивизија и једном Коњичком дивизијом. Број армија повећао се до краја рата са три на пет, број дивизија са 10 на 14, а пешадијских пукова са 59 на 75. Коњица се са једне дивизије повећала на две. Значајан развој доживела је артиљерија, инжењеријски батаљони и митраљеске чете. Формирани су и миниобацачки и јуришни батаљони. На почетку рата било је 492.000 војника који су прошли обуку и 230.000 оних који нису служили војни рок. У току рата мобилисане су четири нове класе регрута (40, 41, 42. и 43), са укупно 214.343 обвезника. У периоду од 1916. до 1918. године у армију је ушло око 7.700 нових официра, али је и поред тога било 2.300 официра мање од потребног броја. До завршетка рата за потребе војске из Немачке и Аустроугарске испоручено је 3.127 тешких митраљеза, 284 лака и 162 средња минобацача, 1.932 бацача мина, осам бацача пламена и 528 артиљеријских оруђа. Као последица ратних напрезања у току ратних година на фронту је умрло од различитих болести 24.750 бугарских војника.⁴⁶ У току борбених дејстава погинуло је око 101.000 припадника бугарске војске, док је њих око 150.000 било рањено. У периоду од 10. септембра 1915. до 31. августа 1918. године из јединица је дезертирао 6.921 човек.

Трансформација бугарске армије у годинама Првог светског рата представљала је дуготрајан процес, чији је циљ било прилагођавање оружаних снага савременим захтевима извођења борбених дејстава. У тој трансформацији видне су две тенденције – смањивање бројног стања јединица у вези са смањивањем резерви у људству којима је располагала Бугарска и компензација тог смањења јачањем ватрене моћи трупа увођењем аутоматског оружја и модерних артиљеријских оруђа.

Са бугарског превео
потпуковник др Далибор Денда

⁴⁵ Д. Неद्याлков, *Цит. сљч.* 111–112, Й. Миланов, *Цит. сљч.* 170.

⁴⁶ *Кратък обзор...*, 114–119.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Државни војноисторијски архив, Велико Трново (ДВИА)
Българската армия 1877–1919. София: 1988.
Българската армия в Първата световна война 1915–1918.
София: 1995.
Военната логистика в България 1878–1945. София: 2004.
Възпоменателен сборник *Епопея на българския войн*, том 1,
София: 1920.
История на българската артилерия. София: 1977.
История на инженерните войски на България. София: 1992.
Крапчански, В., Христов, Г., Възелов, Д., Скачоков, И. *Кратък
обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобили-
зацията на българската армия от 1878. до 1944. г.* София: 1961.
Криворов, И. *Българската военна стратегия през Първата
световна война.* ВИСб, 1998, кн.1, 129.
Миланов, Й. *Авиацията и въздухоплаването на България
през войните 1912–1945. Част първа.* София: 1995.
Недялков, Д. *История на българската военна авиация.* Со-
фия: 2012.

Dr. Ivan Petrov, Assistant Professor
South-West University
Blagoevgrad (Bulgaria)
e-mail: ivan_m_petrov@yahoo.com

BULGARIAN ARMY DURING THE WORLD WAR ONE PERIOD (1914 – 1918) (Summary)

The article reviews the processes of transformation in the Bulgarian army in the period 1914-1918. The transformation in the Bulgarian army in the years of the First World War is a continuous process aiming to adapt the troops to the contemporary requirements for conducting the combat operations. Two trends in this transformation are highlighted in the paper: a reduction in the number of combat parts in relation to the reduction of Bulgaria's human reserves and the offsetting of this reduction by the reinforcement of the firepower of troops by saturation with automatic weapons and modern artillery.

KEY WORDS: *infantry, division, brigade, regiment, artillery, cavalry, military hospital, rifle, machine gun, mortar.*